

se úgy, hogy téged ugyan meghívunk, de neked kuss. (*Derültség.*) Nem helyes. (*Hanák Péter*: Nem azért tagja a *Századok* szerkesztőségének!) Igaza van Hanák elvtársnak, nem helyes ez a módszer nemcsak Kosáry Domokos személyét illetően, de általában. Abban igaza van Andics elvtársnőnek, amikor arra int és attól óv, hogy amit keserves munkával elértünk, ne becsüljük le. Szeretném Kató elvtársnak azt mondani, hogy Andics elvtársnő munkái közül én a legjobbnak, legértékesebbnek az ő legutolsó Kossuth-tanulmányát tartom, amelyet ő nem 1945–46-ban írt, hanem a legutóbbi munkája, és ha kifogásolnivaló van és azt hiszem jogos kifogásolnivaló Andics elvtársnő tevékenységének ama részében, amelyek a Történelmi Társulat szervezésével, általában a történettudományi munkák szervezésével kapcsolatban merülnek fel, nem tartom igazságosnak Andics elvtársnővel szemben, ha ezt összekeverjük az ő alkotó munkában elért komoly eredményeivel, úgyhogy az igazságot még Andics elvtársnő tevékenységével szemben is érvényesíteni kell. (*Derültség és taps.*)

Végezetül annyit, hogy a vitát alapjában véve hasznosnak és pozitívnak tartom és semmi indokoltságát nem érzem annak, hogy a viták hibáitól féljünk, és bár én is részese vagyok az utóbbi esztendőknben végzett történettudományi munkának, megmondom őszintén, ezen a vitán nem éreztem magam a vádlottak padján. (*Taps.*)

ZSIGMOND LÁSZLÓ: Azzal szeretném kezdeni, amire Nemes elvtárs hozzászólásával kapcsolatban itt utalás történt, mégpedig, hogy mi is ennek a vitának, amely most már második napja folyik, a fő kérdése. Úgy gondolom, hogy itt valóban igen szerteágazó és egyben fontos kérdésekről van szó, de úgy gondolom, abban az egy pontban össze lehet foglalni az aktíva fő kérdését, ami megfogható jelenség, és ez az aktívának az a feladata, hogy áttörje azt a légkört, amely mindeddig akadályozta a szabad viták kibontakozását, és akadályozta a történettudomány fejlődését is.

Én ezt egy példával szeretném illusztrálni. György elvtársnő nagyon megbírálta az általános iskolai tankönyvet, amelynek egyik szerzője vagyok. Bár a bírálat egyes részeivel nem értek egyet olyan értelemben, hogy itt eltekintett attól a történeti helyzettől, amikor íródott, a legjobban ebben a dologban az imponált, hogy György elvtársnő tekintet nélkül arra, hogy az egyik szerző ott ül az elnökségben, bátran és kímélet nélkül meg merte mondani annak a könyvnek a hibáit. (*Taps.*) Tette ezt anélkül, hogy fél szemmel hátranézett volna és idepillantott volna, hogy az érdekelt milyen arcot, milyen képet vág ehhez. (*Taps.*) A legnagyobb eredménynek azt tartom, hogy egy olyan légkör alakul ki, ahol tekintélyre, rangra vagy az éppen ott ülő helyzetére, elfoglalt pozícióra való

tekintet nélkül (*taps — derűlttség*) az illetők bátran megmondják véleményüket. Úgy látom, ennek az aktívának jelentősége abban áll, hogy lassan ki fog alakulni nálunk egy olyan légkör, amikor egy tanácstag és később — ez még ugyan egy bátor feltevés — egy országgyűlési képviselő is (*derűlttség — élénk taps*) csak bizonyos feltételek mellett mer kimenni a választói közé, mégpedig olyan feltételek mellett, hogy tud vagy akar válaszolni azokra a kérdésekre, amelyek az embereket foglalkoztatják.

Szeretnék rátérni egy bírálatra, amely az én munkámat is érintette, és ezzel kapcsolatban egyes elméleti kérdésekkel is szeretnék foglalkozni. Teljesen egyetértek Kalmár elvtárs, Köves elvtársnő különösen tanulságos hozzászólásával a második világháború történetét illetően. Foglalkozni kívánok azokkal a torzításokkal, amelyek a történetírásban megmutatkoztak, és amelyeknek egyik elkövetője igen sok esetben magam voltam. Kalmár elvtárs kérdésére azt szeretném válaszolni, hogy azokat a problematikus részleteket, amelyeket jogosan kifogásolt, a magam részéről elméletileg felülvizsgáltam, és a Történettudományi Intézet értesítőjében, amely a közeljövőben jelenik meg nyomtatásban az egyik részletkérdést igyekeztem kritikailag tisztázni.¹⁰⁶

A másik fontos kérdés, amire Köves elvtársnő utalt, a második világháború, a koalíció kérdése, ahol mi azt mutattuk meg, hogy amilyen mértékben a második világháború a végéhez közeledik, olyan mértékben bomlik szét a koalíció. Visszaemlékezve egyetemi vagy pártfőiskolai előadásomra, annak csomópontja különösen 1943–44-ben az volt, hogy milyen összeesküvés folyik a koalíció ellen angol-amerikai részről. Anélkül, hogy egy pillanatra kétségbevonnam, hogy bizonyos angol és amerikai körök ezt a koalíciót szét akarták robbantani, a döntő tényező a második világháború alatt nem a koalíció gyengülése, ellenkezőleg, erősödése. Hol van itt egy olyan elméleti kérdés, amelynek feltárása megkönnyíti majd a jövőben a probléma tisztázását, és szorosan összefügg Sztálin helytelen elemzésével, összefügg az osztályharc éleződésének kérdésével nemzeti és nemzetközi méretekben egyaránt? A sztálini tétel az volt, hogy amilyen mértékben erősödünk, olyan mértékben növekedik ellenségeink száma, amilyen mértékben erősödik és győz a szocializmus a Szovjetunióban, olyan mértékben növekedik ellenségeinek száma nemzetközi méretekben is. Ez a tétel helytelen. A Szovjetunió győzelmei nem ellenségei, hanem barátai számát növelték, és hasonlóképpen van ez nemzetközi méretekben is és a Szovjetunió győzelme a második világháború alatt, annak minden egyes szakasza növelte a Szovjetunió tekintélyét, még jobban beleágyazta a népek nagy szeretetébe, függetlenül attól, hogy kommunisták vagy szocialisták voltak-e, mert az egyszerű francia, belga vagy

norvég legszorosabb értelemben vett nemzeti érdeke összekapcsolódott a Szovjetunió érdekével. Ezt az alapjában véve helyes politikát, amely a háború alatt kialakult, a háború után Sztálin külpolitikai vonalvezetése akadályozta és ennek egyik tükröződése volt a Tájékoztató Iroda 1947-es határozata¹⁰⁷ is, amely az adott helyzetet helytelenül értékelte. (*Taps.*)

Mennyiben függ össze ez az elméleti tétel azokkal az elméleti hibákkal, amelyek könyvemben fellelhetők? Munkám egyik fő gerince éppen ezen a helytelen sztálini elméleten alapszik.

Ugyanakkor szeretnék rámutatni a történeti háttérre, ami történészek számára mindig nagyon fontos. A magyar külpolitika történetéről szóló munkám¹⁰⁸ 1953-ban jelent meg, és 1950–52-ben készült. A háttérret az alkotta, hogy 1949-ben jelent meg Sztálinnak „A pártmunka folyamatosságáról” című munkája magyarul a Szikra kiadásában,¹⁰⁹ Molotov „A japán Trockista ügynökök kártevéseinek, diverziójának és kémkedésének tanulságai” c. munkája 1950-ben,¹¹⁰ elhangzott Rákosi elvtárs beszéde a Rajk-perben [sic].¹¹¹ Ez az a háttér, amely segít megérteni ezt a kérdést, és ehhez hozzájárul az az elméleti vonalvezetés, amely az egész helyzet antimarxista elemzéséből következett, úgyhogy részemről nem konjunkturizmusról van szó, hanem elvileg és elméletileg fel kell mérni ezeket a hibákat és ki kell keresni azokat az elméleti hibaforrásokat, amelyekből táplálkozott és ez teszi lehetővé, hogy a jövőben ennél jobb munkát tudjunk végezni.

Szeretnék itt rátérni egy kérdésre, amire Nemes elvtárs utalt, és ahol nekem az volt a benyomásom, hogy a hallgatóság egy része bizonyos mértékben cinikusan, szerintem helytelenül reagált. Nemes elvtárs egy nagyon fontos kérdésre mutatott rá, amire Mód elvtárs is utalt, hogy a munkásmozgalmon belül, a párttagságon belül, sőt egyes pártokban is milyen konfliktusok jönnek létre, amelyek egyes esetekben még egy párt rendkívül nagy visszaeséséhez, egyes emberek esetében pedig öngyilkosságra vagy teljes letörésre vezethetnek. Ahogy egyes közbeszólásokból kivettem Szigeti elvtárs és mások részéről, egyszerűnek tartották a dolgot. Úgy gondolom, hogy ez helytelen értelmezés. Akik benne éltek a munkásmozgalomban, és átéltek olyan válságokat, mint például a lengyel párt, azok jobban megértik, hogy nem egyszerű a munkásmozgalom élete, hanem válságokon, konfliktusokon megy keresztül. (*Taps.*)

Egy esettel illusztrálom ezt a fejtegetést. 1939. októberében a III. Internacionále hozott egy határozatot, amelyben megjelölte, hogy a második világháború kezdettől fogva imperialista háború. A Francia Kommunista Párt 1939 augusztusában, illetve szeptemberében arra az álláspontra helyezkedett, hogy ez honvédő háború, de a III. Internacionále

határozata értelmében ezt meg kellett változtatnia egy nagy belső válság kíséretében. Választani kellett a helyes értelemben vett patriotizmus és a helyes álláspont, vagy a Szovjetunió és a III. Internacionálé álláspontja között. Szakítani a III. Internacionáléval, megtagadni a Szovjetuniót, ez létalapjában érintette volna a Francia Kommunista Pártot, megfosztotta volna a pártot attól a legdöntőbb tényezőtől, amelyen az egész munkásmozgalom felépül, a proletár internacionalizmustól. 1939 szeptemberétől egészen 1941 júniusáig a párt a legkínosabb, a legnehezebb körülmények között élt, az embereket marta a lelkiismeret, mert két igazság között kellett választani: a proletár internacionalizmus és a maguk helyes álláspontja között, míg végül 1941-ben győzedelmeskedtek, amikor Sztálin is elismerte 1941 júliusi beszédében,¹¹² hogy igazuk volt. (*Nagy Tamás*: De nem szabad sem pártokat, sem embereket ilyen helyzetbe hozni!) Nagy elvtársnak igaza volna, ha ez ilyen egyszerűen merülne fel. (*Réti László*: Válság nélkül nincs élet!) Szeretnék hivatkozni Lenin egyik levelére, amelyet kiváló francia munkatársához Inessa Armandhoz írt,¹¹³ aki azt mondta, hogy ne a lehetőségekből, hanem a valóságból induljunk ki. 1939-ben a francia párt előtt nem az a kérdés merült fel, hogy szabad-e ilyen helyzetet teremteni, hanem az, hogy az adott helyzetben megőrizve a pártot és kitartva a Szovjetunió mellett milyen álláspontot foglaljon el. (*Taps.*)

Úgy gondolom tehát, hogy nekünk történészeknek meg kell értenünk, hogy az említett jutagyári esetben¹¹⁴ és más esetekben konfliktusokon keresztül fejlődünk, és azokon keresztül válunk igaz emberekké, és válik a párt is mind nagyobbá. A baj a múltban nem az volt, hogy ezeket a konfliktusokat megmutattuk, hanem éppen ellenkezőleg az, hogy kiiktattuk, nem mutattuk meg a nehézségeket, pedig ezek nevelik a pártot, a munkásosztályt, teremtenek tiszteletet és becsületet a pártnak. Éppen ezt szolgálja az, ha nemcsak a dicsőséget, hanem a nehézségeket is bemutatjuk, azokat az eseteket, amikor a szó legigazibb értelmében tragikus konfliktus áll be úgy, ahogy ez az életben minden alkalommal megmutatkozik. (*Közbeszólás*: Ezentúl ne legyenek konfliktusok!) Ezzel nem tudok egyetérteni, mert ez nem tőlünk függ, ilyen az élet. (*Nagy Tamás*: Nemcsak történész vagy, hanem a történelem alkotója is!) Azt hiszem, nem kell védekezni, hogy nem kívánom a tragikus konfliktusokat. Mégis előfordulnak, idézem a lengyel párt ügyét, amire Nemes elvtárs utalt és úgy éreztem, hogy ezt a hallgatóság nem fogadta kellő megértéssel. Nem értették meg, hogy a Komintern VII. Kongresszusa után helyes politika volt az, hogy a Komintern utasította a kommunista vezetőket a népfrentpolitikával ellentétes politika végrehajtására is. (*Közbeszólás*: Miért

fogadták el? — *Zaj és ellentmondások.*) Szeretném, ha egyes elvtársak jobban meggondolnák saját életük és mások élete alapján, hogy azért bonyolultabb az élet, nem egyszerűen valaminek elfogadásáról vagy el nem fogadásáról van szó. Mi is megtettük, hogy jó ügyet akartunk szolgálni és az eredmény ellenkezőjére fordult. (*Közbeszólás: A jugoszláv elvtársak jártak el helyesen!*) Elvtársak, ez vita, én a saját véleményemet mondom el és ezen lehet vitatkozni. (*Közbeszólás: Ezek szerint az összes kommunista pártok mind teljesen hamis és helytelen politikát csináltak!*)

TÁNCZOS GÁBOR: Elvtársak! Úgy gondolom, hogy ide egy vita kedvéért jöttünk el, azért, hogy a vitában felszólalók véleményét meghallgassuk. Ha valaki mindig a saját véleményét akarja hallani, miközben más beszél, akkor egyszerűbb, ha nem jön el a vitára, hanem monológot mond odahaza. (*Élénk taps.*)

ZSIGMOND LÁSZLÓ: Az említett eset jó példa arra, hogy milyen nagy jelentősége van a helyes elméletnek a gyakorlat kialakítása szempontjából. Amikor a Szovjetunió belépett a háborúba, a francia ellenállási mozgalom szárnyakat kapott. Az az energia, amelyet lefojtott egy helytelen tétel, felszabadult és Franciaország szabadságának egyik legfontosabb tényezője lett. Itt mutatkozik meg, hogy milyen fontos a helyes elemzés, milyen szárnyakat ad a gyakorlatnak a helyzet helyes elemzése.

Rá szeretnék mutatni arra — és ez bizonyos mértékben válasz a közbeszólásokra is — hogy történettanításunkban nem vettük tekintetbe Leninnek azt a tanítását, hogy a proletár internacionalizmus nem jelent hajbókolást még egy olyan ország előtt sem, amely az adott időszakban a nemzetközi munkásmozgalom központja. Erre mondok egy példát. Amikor a francia munkásmozgalom volt 1872-ig a nemzetközi munkásmozgalom központja, Marx állandóan bírálta a francia munkásmozgalmat és halhatatlan tettének, a Párizsi Kommúnnek minden hibáját is bátran és nyíltan feltárta. Amikor a német munkásmozgalom lett a munkásmozgalom központja, Engels és Lenin kíméletlenül bírálták. Lenin azt mondta, hogy még a francia túlzások is helyesek, mert fullánkot jelentenek a német munkásmozgalom kezdődő opportunizmusa számára. Ebből azt a következtetést kell levonni, hogy a proletár internacionalizmus sohasem jelentette a hajbókolást, és ha egy ország a munkásmozgalom élén is áll, internacionalista kötelesség a hibákat megmondani. (*Taps.*)

Legjobb, ha az ember mindig a saját ajtaja előtt seper. Én is arról a szemléletről beszélek, amely nálam mutatkozott meg, és erről mondok néhány példát, mert tanulságos. Amikor könyvemet megírtam, abban átvettem az összes hazugságokat és vádakot, amelyeket Rajk Lászlóról és Rajk-ügyről terjesztettek. Ezeket mind kritika nélkül felhasználtam,

és még rosszabbul jártam, mint egyes személyzeti vezetők, mert azoknak dossziéit mások nem ismerik, de én közzétettem adataimat és az egész magyar közvélemény előtt megrágalmaztam Rajk Lászlót és társait. Műveinkben volt egy olyan szemlélet, hogy fenntartás és bírálat nélkül kiragadtunk egyes részleteket úgy, ahogy ez elég gyakran a káderpolitikában megy. Ahogy talán az én dossziémnál eljártak, amit szerencsére nem ismerek (*derültség.*), ugyanezzel a módszerrel jártam el a munkásmozgalom kiváló tagjai ellen. Meg kell mondanom, hogy Kautskyval — még életének forradalmi szakaszával is 1907–1909 előtt — és Plehánovval kapcsolatban úgy jártunk el, ahogy ma egyes káderesek eljárnak velünk szemben, hogy a házfelügyelőnél vagy másnál érdeklődnek, és nem tekintik az illető ember egész életét, környezetét és munkáját. (*Taps.*) Itt egy olyan szemléleti gyökérről van szó, amelynek tekintetében a mi történész munkánk nem állt külön, és amikor mi küzdünk ez ellen a szemlélet ellen... (*Orbán László: Lenin talán csak nem házmester Kautsky értékelését illetően?*) Lenin nem házmester és ez a jellemző Leninre. (*Derültség és taps.*) Orbán elvtárs közbeszólására csak egy példát szeretnék elmondani. Az 1907-es stuttgarti kongresszuson¹¹⁵, ahol Lenin első ízben résztvett az orosz párt részéről, jelen volt a félanarchista Hervé¹¹⁶ a maga sületlenségeivel. Lenin azt mondta, hogy Hervé sületlenségeiben van egy igazságos mag, mert Hervé azt mondta, hogy nem lehet egyedül a parlamentarizmussal harcolni a békéért, hanem meg kell mozgatni a tömegeket, le kell leplezni a burzsoáziát. Lenin módszere éppen ez volt. Azért említem Hervét mint kirívó példát, nem is Kautskyt vagy Plehanovot, hogy Lenin még az ilyen sületlen félanarchistánál is kereste azt az igazságos magot, amelynek segítségével tovább lehet vinni a dolgokat. (*Hanák Péter: Lenin nagyon nagyra értékelte Kautskyt!*) Igen, és el kell olvasni Bebelről szóló megemlékezését 1913-ban¹¹⁷, ha igaz képet akarunk kapni arról, hogyan értékelte Lenin a német munkásmozgalmat. (*Taps.*)

Röviden szeretnék beszélni a légkörről, amely a kiinduló pont volt, és tekintettel arra, hogy annak az intézetnek vagyok a munkatársa, amely a történész fronton központi helyet foglal el, több gyakorlati dolgot is ismertetnék. Intézetünk Újkori Magyar Osztálya az elmúlt hetekben vitát rendezett, ahol a XX. Kongresszus szellemében megbírált egyes munkákat és szerzőket. El kell mondani, hogy az nagy lépés volt előre a helyes bírálat terén és azon a téren, hogy ne általánosságban, hanem konkrétan bíráljunk. A bírálat után ismeretlen hírforrások, hírközlők révén a pártközpontban az a hír terjedt el, hogy a Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Intézetében napirendre tűztük a polgári történetírás

restaurációját. (*Derültség.*) Az ú.n. gergelysándorizmust ehhez a módszerhez viszonyítva még túl jónak tartom. (*Derültség és taps.*) Gergely Sándor véleményét névaláírással közölte. (*Kuczka Péter: De csak a sajgóban!*) Azt szeretnénk, hogy ha jövőre valakinek valami kifogása van, és azt helyesen, pártszerűen közli a felső fórumokkal, akkor kérje meg azokat a felső fórumokat, hogy bejelentése alapján idézze meg az illetőket, és az ő jelenlétükben tárgyalják meg azokat a kérdéseket. (*Élénk taps.*)

A helyzet illusztrálására szeretnék egy tréfás mesét, ahogy Pesten mondják, viccet elmondani. A vicc egy rabbijelölről szól, de tanulsága valláskülönbség nélkül vonatkozik mindenkire. (*Derültség.*) A fiatal rabbijelölt elvesztette az esernyőjét és elpanaszolta a rabbinak, hogy munkatársai, barátai ellopták. A rabbi azt válaszolta, hogy a legjobb lesz, ha összehívják őket, elmondják a tízparancsolatot, és amikor ahhoz a részhez érnek, hogy ne lopj, akkor majd az illető lesüti a szemét és, meg lehet tudni, hogy ki a tolvaj. Össze is hívták a rabbijelölteket, a rabbi elkezdte a tízparancsolatot, és amikor ahhoz a ponthoz ért, hogy ne paráználkodjál, a rabbijelölt a fejéhez kapott és azt mondta, hogy most már tudja, hogy hol van az esernyő. (*Élénk derültség.*) A gyengébbek kedvéért közlöm a tanulságot. (*Élénk derültség.*) Tekintettel arra, hogy még nem tudtuk kinyomozni, hogy rólunk ki mondott valótlaniságot, én is javaslom, hogy olvassuk fel a tízparancsolatot — most kihagyjuk a paráználkodást, ott nem kell jelentkeznie senkinek — de annál a résznél, hogy ne hazudj az illető le fogja sütni a szemét. (*Taps.*) Legalábbis reméljük.

A légkör kérdésénél maradva, intézetünkben sok vita folyt az intézetben belül megmutatókozó nehézségek tekintetében. Itt rá kell mutatnom arra, hogy történészfrontunk szűkebb vezetését egy 5–6 tagból álló bizottság végzi, amelyben az intézet részéről részt vesz Elekes elvtárs, Pach elvtárs, Hanák elvtárs, az Akadémia részéről Fejér elvtársnő¹¹⁸ és Györfly elvtárs a Munkásmozgalmi Intézet részéről. A bizottság összetétele formálisan jogos volt, mert a tagok egy-egy intézményt képviseltek, a gyakorlatban azonban egy szűk — hogy úgy mondjam — klikket jelentett Andics elvtársnő vezetésével. Ezt a jelenséget az intézet a pártvezetőség, a párttagság, de elsősorban az itt érdekeltek, mindenekelőtt Elekes elvtárs, Pach elvtárs és Hanák elvtárs komoly önbírálata alapján sikerült felszámolni intézeti méreteken, úgyhogy ezen a téren komoly eredményt könyvelhetünk el. Elekes elvtárs, aki később nagy mértékben visszavonult, kevesebb szerepet játszott, Pach elvtárs, akinek nagyon sok lelkiismereti válságot is jelentett ez a felemás helyzet és Hanák elvtárs is felismerték, hogy ez a módszer helytelen és akarva-nem akarva olyan

politikai és eszmei vezetésnek lettek eszközei, bizonyos mértékben áldozatai is, amelynek egész történészfrontunk és a történettudomány itta meg a levét.

A döntő azonban az, hogy mi úgy látjuk, nem is intézeti vonalon van elsősorban hiba, hanem országos méretben. Az országos légkör, az általános légkör akadályozta azt, hogy ezek az elvtársak is hamarabb felismerjék a helyes utat és felszámoljanak egy helytelen gyakorlatot, éppen ezért itt különös felelősség terheli Andics elvtársnőt. Andics elvtársnő jelenleg a történészfronton perszonaluniót képvisel. Andics elvtársnő a tudományos és kulturális osztály vezetője és ebben a minőségben pártvonalon a történettudomány intézője, ugyanakkor több állami funkciót is tölt be. Andics elvtárnő a Történettudományi Főbizottság elnöke, a Századok szerkesztőségének vezetője, a Történelmi Társulat vezetője. Nincs tehát a történettudományi frontnak olyan funkciója, amelyet ne Andics elvtársnő tartana a kezében, ami a szó legegyszerűbb és legszorosabb értelmében összeférhetetlenség. (*Úgy van!*) Ez azt jelenti, hogy Andics elvtársnő saját magát bírálta és saját magát ellenőrizte, pártvonalon ellenőrizte az állami vonalon dolgozó Andicsot és megfordítva. (*Közbeszólás: Bár megtenné! — Derűltség.*) Ilyen körülmények között természetesen egészséges légkör nem alakulhatott ki, és ezért mondtam a bevezető részben is, hogy a mai aktívának és a folytatólagos aktíváknak nem az a céljuk, hogy a szociáldemokrácia szerepét tisztázzák, mert ez részletkérdés, (*helyeslés*) hanem egy olyan légkör megteremtése, amelyen belül dolgozni lehet, ahol a hibák után az ember dossziéja nem növekedik új adatokkal. (*Élénk taps.*)

Hogy a monopolhelyzet a történettudományban mire vezetett, szeretném egy példával illusztrálni. Történettudományi frontunknak szervezeti, tudományos és elvi kérdésekben összehangoló bizottsága az úgynevezett főbizottság. Ennek tagjai a történészfront régi munkásai és azok a fiatalabb elvtársak, akik az utóbbi tíz évben bizonyos pozíciót szereztek tevékenységükkel. Ez a főbizottság fokozatosan elhal. Mód elvtárs és Molnár Erik elvtárs a főbizottságban uralkodó antidemokratizmus miatt, miután véleményüknek úgysem tudnak érvényt szerezni és a döntésekben azok nem tükröződnek, fokozatosan elmaradtak. Ugyanígy fokozatosan elmaradt Elekes elvtárs is. Én résztvettem az üléseken, de elhatároztam, hogy soha hozzá nem szólok. (*Derűltség.*) Végül olyan helyzet alakult ki, hogy a hivatalos hozzászólásokon kívül és az esetleges lojális hozzászólásokon kívül ott semmi más nem történt. Mutatja ez azt, hogy ennek a monopolhelyzetnek gyakorlása elsorvasztja, tönkreteszi azt a kollektívát, amelynek pedig hivatása lenne a maga kollektív

eszével és tapasztalataival előrevinni a történészfrontot. E kritikátlan-
ság és általában a főbizottság fogyatékoságai következtében rendkívül
súlyos hibák történtek egész történész munkánkban. Az egyetemen és
tudományos vonalon is felvetettünk egy sor hibát, amelyek tanúsítják,
hogy felsőoktatásunk, hála az Oktatásügyi Minisztériumnak, az utóbbi
években teljesen visszaesett. Amikor jeleztük a hibákat, senki meg nem
hallgatott bennünket. Meg kell említeni, hogy az ember egyes esetekben
sokkal több segítséget kapott pártonkívülieknél. Például nekem személy-
szerint egyes esetekben sokkal több segítséget nyújtott I. Tóth Zoltán
elvtárs, mint a kommunista Erdey-Grúz Tibor¹¹⁹ oktatásügyi miniszter.
(*Közbeszólás: Vegyész!*) Akkor miniszter volt.

Rengeteg hiba történt a tervezésnél, ezeket a hibákat már elmondtuk
és Andics elvtársnőnek ismételtén az volt az álláspontja, hogy ide-oda
dobálta az embereket, és ha elhatározott valamit, ha török, ha szakad,
keresztülvitte. Képes volt arra, hogy középkorral foglalkozó igen tekin-
télyes történészeket hétfőről keddre átállítson a népi demokráciák törté-
netére. Szerencsére nem történt meg, mert akkor sem a népi demokrá-
ciák története nem jelennék meg, sem a középkor történetét nem tud-
nák rendszeresen művelni. Amikor az ember ilyen önkényes intézkedések
ellen felszólalt, a válasz ledorongolás volt vagy más szervezeti követke-
zmény. Andics elvtársnőnek Kosáry Domokosnak adott válaszát illetően
egyetertek azokkal az elvtársakkal, akik szerint ez a válasz helytelen és
pártunk politikájával, még a legutóbbi nagybudapesti aktíva¹²⁰ szelle-
mével is ellenkezik. (*Élénk taps.*) Itt is szemléletessé szeretném tenni
a példát. Hegedűs András elvtárs beszédében, amelyet a *Szabad Nép*
ismertetett, Grósz rehabilitációjáról beszélt.¹²¹ Úgy gondolom, ha Ko-
sáry és Grósz munkáját egybevetjük (*derültség*), Kosáry Domokosnak
több érdeme van, és éppen ezért, ha nem is kalocsai érseknek (*derültség*)
de mindenesetre a saját szakmájának megfelelő beosztásba elhelyezhet-
jük, ahol képességeit, ismereteit jól tudja gyümölcsöztetni, és ebből igen
komoly haszna lesz fiatal történész utánpótlásunknak is. (*Taps.*) Nem
érték egyet, nem értettem egyet akkor sem Kosáry elvtárs minden kije-
lentésével, de nem ez a központi kérdés. Nekünk lesznek szakmai és más
vitáink Kosáry Domokossal, de fel fogjuk venni a vita fonalát, nem fé-
lünk Kosáry Domokostól, mert elég erősnek érezzük magunkat és biztos
vagyok benne, hogy az a tíz év, ami elmúlt, őt is megnevelte, ahogy szok-
tuk mondani, a „fiatal” generációt [sic]. 1945 után megjelent művei és
azok a munkák, amelyekbe reprezentatív alkalmakkor bevonták, mint a
Kossuth emlékkönyv,¹²² már bebizonyították, hogy népi demokráciánk
fontos kérdéseiben helyes álláspontot tud elfoglalni.

Szeretnék röviden beszélni a társadalomtudomány megbecsülésének kérdéséről az ötéves terv irányelveivel¹²³ kapcsolatban. Ez ugyanis 3–4 sorban foglalkozik a társadalomtudománnyal. Hruscsov elvtársnak azt a megállapítását, hogy most a marxizmus gazdasági oldala kerül előtérbe, nálunk dogmatikusan alkalmazták, itt is megismételtük pontosan Hruscsov elvtárs szavait, függetlenül az adott magyarországi helyzettől. Egy országban, amely alig lábalt ki az ellenforradalmi rendszerből, nem ilyen dogmatikusan, egyoldalúan merül fel ez a kérdés, és ezért helytelen és a jövőre nézve veszélyes a társadalomtudományok lebecsülése. A jelenlegi helyzet az, hogy a költségvetést minden téren, a kiküldetések, a könyvbeszerzés, a folyóiratok előfizetése stb. terén leépítik. A legszomorúbb azonban, hogy kommunista akadémikusaink, mint Fogarasi elvtárs¹²⁴ és Andics elvtársnő nem mernek bátran és határozottan kiállni a társadalomtudományok védelmében. Egy-két példát mondok erről. Amikor Pach elvtárs elkészítette az intézet jelentését, megjelöltük káderfejlesztési tervünket is. Nem fogadták el, sőt bizonyos mértékben az intézet státuszát csökkenteni is akarták. Erre Fogarasi elvtárs javaslatára be kellett vennünk, hogy az intézet az enciklopédia munkájában is segít. Ez úgy néz ki, hogy ki fogjuk írni: A Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Intézete és az Enciklopédia Fiókja. Ez más vonatkozásban is megvan, és úgy jelentkezik, hogy fundamentális tudományok létjogosultságát is aprópénzre akarják felváltani, és nem azt nézik, hogy jövő fejlődésünk szempontjából meg kell teremteni a tudományos alapokat, és nem kell árukapcsolást csinálni az enciklopédiával (*derültség*), hanem anélkül megvan a tudományos értékük [sic]. Ez az jelenti, hogy ráfér a nevelés kommunista akadémikusainkra is. Sajnos, sok esetben nem tudjuk elérni és megbírálni őket. Amikor Andics elvtársnőnek jeleztük, hogy sürgetnek bennünket, hogy foglalkozzunk a nyugati történetírással, és bíráljuk azt, de nem tudunk könyveket szerezni, mert nincs pénzünk, akkor azt mondta, örülünk, hogy ennyi is van. Ugyanakkor a másik pillanatban sürgette a nyugati történetírással való kritikai leszámolást. Nem lehet valamit sürgetni és ugyanannak feltételeit megtagadni vagy feltételeiért nem harcolni. Könyvtárosaink utaltak rá, hogy csökkent a könyv- és folyóiratbeszerzés, és előbb-utóbb lehetetlenné válik Magyarországon komoly tudományos munka végzése. E tekintetben egy szűk praktícizmus érvényesül, amely nem ma, de már holnap éreztetni fogja hatását.

A Szovjetunió történetének tanítása, ahogy ment, igen sok kárt okozott Magyarországon, és hosszú ideig fogjuk érezni hatását. Az egyetemen, de még olyan helyeken is, mint a pártfőiskola, ahol a pártnak a

Szovjetunióhoz hű pártfunkcionáriusai vannak és a politikai fegyelem, a politikai érettség magasabb fokon áll, komoly nehézséget okozott az a lakkozás, az a nacionalizmus, amely a szovjet tankönyvekben tapasztalható volt, mindenekelőtt Pankratova elvtársnő könyvében a Szovjetunió történetéről.¹²⁵ (*Taps.*) Erre a jelenségre felfigyeltünk 1953 előtt, mégis amikor 1953 nyarán itt volt a szovjet küldöttség és személy szerint Pankratova elvtársnő, és ő maga megkérdezte, nincsenek-e bíráló megjegyzéseink, egyetlen egy bíráló hang nem hangzott el, ugyanakkor, amikor néhány héttel később a *Voproszi Isztoriiben* megjelent egy komoly önbírálat a szovjet történetírásról. Ez mutatja megint azt, hogy internacionalista kötelesség idejében felhívni még az élenjáró munkásmozgalom országát is a hibákra, nem pedig elkenni azokat a hibákat, meghamisítani, mert visszajára fordul a dolog. Nem mélyítettük el a Szovjetunió iránti szeretetet, hanem ellenkezőleg, rontottuk éppen ezzel a lakkozással, éppen ezzel a kritikátlansággal. (*Taps.*)

Rátérek az egyetemes történet szemléletének kérdésére. Történetírásunkra ma is jellemző az egyetemeken és a tudományos intézetekben uralkodó provinciális, hungarocentrikus szemlélet; 1848 óta minden országban a munkásosztály válik a fő osztállyá és ha nem értjük meg a nemzetközi munkásmozgalom történetét, egyszerűen nem lehet népi történetet sem írni. Mégis hosszú időn keresztül az volt az álláspont, és itt újból Andics elvtársnőre kell hivatkozni, hogy Magyarországon nem lehet és nem kell az egyetemes történetet művelni. Amikor még a pártfőiskolán együtt dolgoztunk, és benyújtottam neki egy tervezetet, amelyben az egyetemes történet óraszámát magasabban állapítottam meg, mint a magyar történetet, azt mondta rá, hogy kozmopolita vagyok. (*Derűltség.*) A helyzet úgy alakult, hogy az egyetemes történet, a munkásmozgalom története, a Szovjetunió története ugyanolyan óraszámot kapott, mint a kis Magyarország története. Ha ez nem nacionalizmus, akkor nem tudom, mi a nacionalizmus. (*Zaj és felkiáltások: Ez nem nacionalizmus!*) Önmagában annyiban nacionalizmus, hogy a magyar történet túlbecsülése a nemzetközi munkásmozgalomban. (*Hanák Péter: Ez saját történet!*) Azért nacionalista. (*Élénk ellentmondások és állandó zaj.*)

A munkásmozgalom történetének rendkívüli hiányossága Magyarországon, hogy a felszabadulás után 11 évvel nincs Magyarországon Marx, Engels és Lenin munkáinak komoly művelője és ismerője. Gondolok itt egy olyan típusú művelőjére, mint Czóbel¹²⁶ elvtárs volt. A mi Munkásmozgalmi Intézetünk, illetve Párttörténeti Intézetünk nagyobb súlyt fektet egyébként igen tetszetős kiállításokra, mint a tudományos szocializmus fő munkáinak megismertetésére az intézet tagságával. Ha ma

például konzultációra menne be valaki a Munkásmozgalmi Intézetbe, ugyanúgy, ahogy akkor bementünk Czóbel elvtárshoz valami kérdéssel, egy embert se találnánk, aki Marx, Engels munkáiban alaposan kiismerné magát, aki az egyetemeknek, tanszékeknek és másoknak komoly segítséget tudna nyújtani a tudományos szocializmus terén. Sport- és más kiállításokat csinálnak, amelyek ugyan fontosak, de a káderek nevelését elhanyagolják, és így a káderek alapjai fognak hiányozni. (*Közbeszólás: Miért nem adja ki a Szikra Marx és Engels műveit?*) Kiadja.

Szeretnék röviden utalni arra, hogy mi a forrása annak, hogy egy sor dolog az utóbbi időben bekövetkezhetett. Véleményem az, hogy 1945 után — a jelenlevők nagy része ennek kortársa — annak ellenére, hogy abban az időben még sem dossziénk, sem káderlapunk nem volt, bizalommal fogadtak bennünket, nagy feladatokat bízta ránk, és a feladatokkal együtt nőttünk. Meg kell itt említeni — és helytelen lenne, ha ezt eltagadnánk — hogy ebben az időszakban Andics elvtársnő is úgy járt el, ahogy kellett. Andics elvtársnő érdeme éppen az volt 1945 után, hogy bátran nyúlt hozzá a meglévő káderanyaghoz, és meg kell állapítani, hogy az összes tudományágak között a legszámosabb réteg éppen a történelemszfronton alakult ki. Helytelenül aktualizálnánk, ha Andics elvtársnő jelenlegi szereplését és magatartását visszavetítve a múltba azokat az érdemeket is megtagadnánk, amelyek akkor megvoltak és ez figyelmeztetésképp szolgál Andics elvtársnő felé, hogy a régi jó módszerekhez és eszközökhöz kell visszanyúlni ahhoz, hogy ki tudja javítani jelenlegi rossz politikáját és rossz magatartását.

1949 után törés következett be, amit általában sokan tapasztalhattak, és azt szeretném megjegyezni, hogy nem egy esetben éppen a kommunisták jöttek ki a legrosszabbul, és Kosáry viszonylag sokkal jobban jött ki sok esetben, mint a kommunisták. (*Közbeszólás: Egy része!*)

Andics elvtársnő felszólalására rátérve szeretnék rámutatni arra, éppen Andics elvtársnő érdemeiből kiindulva és abból a közvetlen tapasztalatból kiindulva, hogy egy időben helyes munkamódszereket alkalmazott, és valamennyien éreztük, hogy Andics elvtársnő mennyire tudott érvelni, mennyire tudott küzdeni minden egyes emberért, mennyire tudott meggyőzni, most egy hatalmas törés mutatkozik Andics elvtársnő jelenlegi szónoki készsége és ereje és 1945–48 közötti szónoki ereje és készsége között. Én ebben nem személyi, hanem mélyebb okokat látok. A mélyebb okot abban látom, hogy aki elszakad a forradalmi gyakorlattól, az kiszikkad, elfogynak az érvei, és nem marad számára más hátra, mint a dorong és az adminisztratív intézkedések. (*Élénk hosszantartó taps.*) Rudas¹²⁷ elvtárs szokta mondani beszélgetések alkalmával, hogy a kommunisták

nem öregednek meg, és ez nemcsak a kommunistákra vonatkozik, hanem mindazokra, akik az élő gyakorlattal és az abból a gyakorlatból táplálkozó elmélettel szoros kontaktusban vannak. A marxizmus egy örök megújuló valami és éppen ezért fiatalít, ahogy Péri¹²⁸ elvtárs idézte halála előtt írt levelében, hogy a kommunizmus a világ ifjúsága. Ezért maradtunk fiatalok szellemileg, elméletileg mindaddig, míg a dolgokkal lépést tartunk és azokra helyesen reagálunk. Az a kiszikkadás és bizonyos mértékben sekélyesség, amely Andics elvtársnő válaszában volt, nem Andics elvtársnő személyes tulajdonságaiból folyik, hanem abból, hogy Andics elvtársnő tulajdonképpen az íróasztal mellett dolgozik, elszakadt nemcsak az általános gyakorlattól, hanem különösen a történész gyakorlattól is.

Mi sürgeti történészfrontunk megújulását nemzetközi vonatkozásban? A XX. Kongresszus legfőbb jelentőségét abban látom a nemzetközi helyzetből kiindulva, hogy jelenleg olyan helyzet áll fenn, hogy atomháborúval, erőszakos úton a fennálló erőviszonyokat megváltoztatni és megdönteni nem lehet, és éppen ezért most megindul a harc világméretben az emberek gyomráért, szívéért és eszéért. Az a társadalmi rendszer fog győzni, amely a legnagyobb jólétet adja gazdaságilag, amely a legtöbb humanizmust adja az embereknek és amely a tudomány legmagasabb kibontakozását biztosítja. (*Élénk hosszantartó taps.*) Ebben a harcban különleges felelősség vár a politikai gazdaságtanra, Nagy Tamás elvtársakra. (*Derűlttség. Közbeszólás: Személyi kultusz!*) Különleges felelősség vár az írókra is a szívek meghódításáért (*Közbeszólás: Kuczka!*), de szeretnék magunkra rátérni, különös felelősség vár a tudomány embereire. (*Derűlttség.*) Hiába, elvtársak, minden cigány a maga lovát dicséri. Ez elszólás volt, de minden bántó szándék nélkül. Úgy gondolom történettudományunk megújítása nem egyszerűen hazai kötelesség és hazai feladat, ezzel hozzájárulunk egy nagy nemzetközi feladat teljesítéséhez is. Amikor Hruscsov elvtárs azt mondta, hogy lehetséges háború nélkül is előremenni, akkor nagy és megtisztelő feladat áll a történészek előtt is, mert munkájukkal olyan színvonalra kell emelni a történettudományt, hogy azzal meghódítsuk más országokban élő tudósok értelmét is. Úgy gondolom, hogy azt a folyamatot, amely megindult, nemcsak azért nem lehet feltartóztatni, mert nálunk is megvannak az erői, és ezek élére a pártnak kell állania és a párt áll is, de ezt a nemzetközi helyzet egésze is sürgeti és az a központi kérdés, amelyet a béke megvédése kérdésének nevezünk. Központi kérdés ez, bármennyire közhelynek is lássék. (*Élénk taps.*)

SZÜCS JENŐ: Hosszú éveken keresztül, amikor egy-egy tudomány-
szak problémáinak megvitatása kerül napirendre, valahogy mindig az
volt a gyakorlat — erre mindnyájan jól emlékszünk —, hogy valamiféle
mérleggel közeledtünk a kérdésekhez, a hibákkal szemben az eredménye-
ket, az eredményekkel szemben a hibákat próbáltuk valamilyen egyen-
súlyba állítani, és e lázas igyekezet közben igen gyakran nem is a dolog
lényege, a dolog maga érdekelt bennünket, hanem a mérleg egyensúlya.
Ilyenkor merült fel mindig az a sztereotip formula, hogy átestünk a ló
másik oldalára. Nekem az az érzésem, hogy ezen a mai ankéton, illetve a
múltkori alkalommal is már olyan jelenségek voltak, amelyek arra mutat-
nak, hogy ezt a gyakorlatot próbáljuk folytatni. Egyes hozzászólásokban
az fejeződött ki, hogy helytelen, ha mi itt a hibákat kihangsúlyozzuk, il-
letve ezekkel szemben sokkal inkább az eredményeket kell hangsúlyozni.
Azt hiszem, hogy ennek a mai értekezletnek, ankétnak nem ez a fel-
adata. Mindnyájunkat, akik idejöttünk, a tudományunkért való felelős-
ségérzet, aggodás hozott össze, az, hogy meg akarjuk tisztítani tudomá-
nyunkat minden olyan elemtől, amely nem odavaló, és ha ezt tesszük,
akkor nem hiszem, hogy eredményes lenne az a gyakorlat, ha továbbra
is folyton az eredményekről próbálnánk beszélni. Kétségtelenül voltak
eredmények, ezt senki nem vitatja, eredmények származtak elsősorban
abból a helyzetből, amelyet a felszabadulás jelentett, abból, hogy azok
az alapok, amelyek a múlt történetírásának alapjai voltak, elmállottak,
lemállottak a magyar történelemből, és lehetőség volt arra, hogy most
már valóban komoly, fontos kérdésekkel, a nép, a dolgozó, szenvedő, har-
coló nép kérdéseivel foglalkozzunk történetírásunkban. Volt egy bizonyos
fajta helyzeti előny, és ezt szeretném mondani arra vonatkozóan is, amit
Andics elvtársnő hangsúlyozott, hogy t.i. 1948 körül volt itt egy marok-
nyi marxista csoport, amelynek munkájához semmi előzmény nem volt,
amelynek mindent a gyökértől kellett kezdenie. Nem hiszem, hogy ez így
volna, egyrészt mert bármennyire is elítéljük és el is kell ítélnünk a múlt
évszázad tudományos történetírásának szemléletét, de kétségtelen, hogy
hiba lenne, ha nem mutatnánk rá arra, hogy számos részletkérdésben,
számos problémában támaszkodhattunk ezekre a polgári történetírás ál-
tal felkutatott eredményekre, másrészt pedig — és ez sem mellékes —
nekünk tulajdonképpen a marxizmus mellett történelemszemléletünk-
ben volt még egy másik forrás is. Igaz, hogy mi a XVIII–XIX. század
fordulója közötti időszakot nézve nem Katona¹²⁹ történetiszemléletéhez
nyúlunk vissza, de visszanyúlunk Kölcsey, Petőfi történetiszemléletéhez.
A századforduló körül Adyhoz viszonyulunk és nem Szekfű Gyulához,¹³⁰
hanem Móricz Zsigmondhoz és József Attilához. Zárójelben hozzá kell

tennem, hogy elég hiba és eléggé szégyenteljes történetírásunk több mint tíz évére, hogy mindeddig nem vette komolyan számba ezeket a hagyományokat, nem látott hozzá kritikusan a történetírás eredményeihez és nem vizsgált meg például olyan kérdéseket, mint Szekfű Gyula működése, akinek pedig jelentős hatása volt korában, működésének ma is megvannak a következményei értelmiségünk körében. Mégsem történt meg eddig Szekfű *oeuvre*-jének elemzése, még kísérlet sem történt rá, eltekintve Szigeti József cikkétől,¹³¹ amely főleg filozófiai oldalról közelített a problémához. Elég szégyen az is, hogy 1940 körül nem történész, hanem valaki más foglalkozott Szekfűvel, lehet, hogy egyes vonatkozásaiban helytelenül, mégpedig Németh László.¹³² A kérdést tehát úgy kell felvetni, hogy éltünk-e úgy ezekkel a meglévő lehetőségekkel, ahogy lehetett volna.

Rátérek a történetírás és az olvasóközönség viszonyára. Érdemes lenne ezt a problémát történetileg is megvizsgálni. Most nincs idő erre kitérni, de az az érzésem, hogy ha megnéznénk a XIX. századtól fogva a történetírás és az olvasóközönség viszonyát, egy állandóan szűkülő tendenciát látunk. A XIX. században gondoljunk Horváth Mihály,¹³³ Szalay László¹³⁴ műveire. Nagyon sok könyvespolcon ott voltak még Márki¹³⁵ és Takáts Sándor¹³⁶ könyvei is. A Horthy-korszakban már csak az értelmiség egy rétege, az ú.n. hivatalnok-középosztály vásárolt történelmi könyveket, főleg Szekfű és a Szekfű körüli Magyar Szemle Társaság¹³⁷ könyveit. És ma? Az a helyzet, hogy a történetírás Horthy-korszakbeli közönségét, az értelmiséget, beleértve ebbe az orvosokat és mérnököket is — elvesztettük. Ezeknek a polcain nem találjuk meg a marxista történetírás könyveit és nem tudott történetírásunk új olvasóközönséget szerezni, mert áltatás lenne, ha azt mondanánk, hogy történetírásunk valóban olvasmányává vált a munkásosztály és a parasztság körében. Igaz, hogy az üzemi könyvtárak megvásárolják a Történelmi Társulat népszerű kiadványait, de volt alkalmam bepillantást nyerni abba, hogy nagyon ritkán veszik ki ezeket a könyveket, általában ott vannak a könyvtárban. A valóságban olvasóközönség nélküli történetírásunk van és ez rendkívül szomorú dolog. A történészek egymásnak írnak, optimális esetben, ha egyáltalán elolvassák egymás műveit. Elismerem, hogy van olyan terület a történetíráson belül, mennyiségileg elég nagy, amely kizárólag a szaktudósok számára készül, a rokontudományok számára, részlettanulmányok, forráskiadványok stb., de ez nem lehet öncél, a cél mégiscsak az, hogy olvasóközönséget szerezzünk és ez nincs. Olvasóközönségünk adta meg tulajdonképpen a legfőbb kritikát az egész történetírásunkra. Ezzel kapcsolatban megemlítek egy nagyon szomorú, megdöbbentő példát. Látszólag jelentéktelen eset. A közelmúltban Hunyadi Jánosról tartot-

tam egy előadást. Azoknál a részeknél, ahol a bárói anarchia kérdését tárgyaltam, vagy azt, hogy bizonyos döntő kulminációs pontokon, 1442-ben és 1456-ban nem az uralkodó osztály védi meg a hazát, hanem a nép, a jobbágyok és a városlakók, a közönség arcán jól érzékelhetően kétkedés, gunyoros mosoly bujkált. Érdekelt a dolog, és az előadás után elbeszélgettem az emberekkel. Nem hitték el ezt az alapvetően mélységes igazságot, pedig valóban történeti igazság, hogy feudális anarchia volt, nem védték az ország határait, csak a nép védte. Nem hiszik el, mert egy csomó olyan dolgot kaptak, amit nem hittek el, és így elsikkadt a hitük a történetírásban.

Továbbmenve, az egyetemeken és a középiskolákban állandóan felmerül a kérdés, hogy mi mindig arról beszélünk, hogy a parasztság sorsa folyton, állandóan, rohamosan, ugrásszerűen romlik. Az emberek szükségképp megkérdézik, hová jut el ez a parasztság 1848-ra, ha már a XIII. században megkezdte a romlást, úgy, hogy alig látszik ki belőle. Tudjuk azonban azt az egyetemes történelemből, hogy voltak olyan korszakok a feudalizmus időszakában, a XIV. században, amikor elég jelentős a parasztság gazdasági fejlődése. Ebbe belejátszik a provincializmus, az egyetemes történet eredményeinek ismeretlen volta, illetve az, hogy nem történt meg egybevetésük a magyar történettel.

A másik probléma történelmünk nagy alakjainak, személyiségeinek értékelése. Valahogy mindenütt egy makacs és aggodalmas törekvést lehet látni, hogy vigyázzunk, nehogy túlságosan elismerjük történelmünk nagy alakjainak érdemeit, vigyázzunk, hogy minden mondat második felében, minden bekezdésben mutassunk rá a korlátokra, a feudális, burzsoá korlátokra, és közben maga a történelmi személyiség elsikkad. Ez az állandóan korlátokat felállító szemlélet azt hiszem, alapjában történelmietlen, történetünk hasábjai tele vannak ilyen korlátolt nagy emberekkel.

Külön kérdés a forráskritika. Teljes mértékben igazat lehet adni Kosárynak, amikor arról beszél, milyen súlyos hiányosság, hogy az egyetemeken nem tanítják a forráskritikát, nincsenek forrástanulmányok, nem adunk alapvető módszerbeli, mesterségbeli tudást. De nemcsak az a hiba tapasztalható történetírásunkban, az a primitív eljárás, hogy a szerző nem gyakorol forráskritikát, azokat a forrásokat, amelyek nem vágnak a koncepciójába, elhagyja, a többieket szó szerint átveszi. Van ennek egy burkoltabb formája is, nevezetesen az, hogy a szerző ismeri a forráskritika módszereit, a koncepciójával ellentétes forrásokat elemeire boncolja kritikailag, kimutatja bennük az ellentmondásokat, viszont azokat a forrásokat, amelyek őt igazolnák, holott esetleg ott is vannak ellentmondások, egyszerűen átveszi minden kritika nélkül. Sajnos, meg kell vallani,

az a fogalomzavar, amely akár be akarjuk ismerni, akár nem, a pártos történetírás jelszava körül kialakult az elmúlt időszakban, oda vezetett, hogy a pártosság lassankint ferdítést, önkényességet, a források tudománytalan kezelését kezdte jelenteni, ezek a hibák a többi közt ebből a jelszóból is származtak.

Felhozok egy jellegzetes példát az aktualizálásra. Az egyetemen 1949–1952 között meglehetősen uralkodott az aktualizálás hangulata. Egy alkalommal egy XVIII. századi témával kapcsolatban, ahol éppen a Péro felkelésről¹³⁸ volt szó, az egyik szemináriumidolgozat-készítőt szenvedélyesen felelősségre vonták, hogy miért nem vont negatív párhuzamot Péro és Titó bandája között. 1945 után az egyetemi fiatalok körében megindult a történelmi materializmus felfedezése, lázas gondolkozás, kísérletezés, és ez azután 1949–1953 között elfulladt. Teljesen indokolt tehát, ha bizonyos fajta cinizmust állapítunk meg az ifjúság egyes rétegeiben.

Azt hiszem, könnyen feloldódik itt az a vita, amely a hiba és a bűn kérdése körül felmerült. Kétségtelen, hogy azok a hibák, amelyeket talán jószándékúan követtek el, sokszor a pártosság helytelen értelmezése folytán, bűnökké váltak, amikor látjuk ezt a hézagot a történetírás és a körülötte lévő világ között.

A dogmatizmust és a sematizmust döntő mértékben az a légkör szülte, amelyben szabad viták nem bontakozhattak ki. A dogmatizmus egyik forrása a félelem. Azért citáltak annyit a klasszikusokból vagy vélt klasszikusokból, azért kerülték el óvatosan a gondolkozást, mert állandóan rettegésben élt a történetíró, hogy ha valamilyen vonatkozásban nem aktualizál, nem hoz be egy olyan tételt, amelyre mások azt mondják, hogy be kell hozni, vissza fogják utasítani a műveit. Különösen áll ez a régi történészekre, akiknél ilyenkor fel lehetett hánytorgatni azt, hogy persze, nem véletlen dolog, összefügg a régi működésével.

Tudok egy esetről, amelynek során valaki 1953 júniusa előtt, mielőtt felmerült volna a személyi kultusz bírálata, beadott egy cikket, amelyet elől-hátul jól megspékelt idézetekkel. 1953 júniusa után fűhöz-fához szaladgált, hogyan lehet megváltoztatni. Ebben az esetben a dogmatizmus egyedüli forrása a félelem volt.

Az éltető vitákat eddig az az állandó félelem akadályozta, amely történészfrontunk vezetőiben élt, hogy mikor bukkannak fel ellenséges, téves nézetek. Ezt a félelmet el kell oszlatni, és úgy kell felvetni a kérdést, most már a XX. Kongresszus szellemében, hogy vagy erősebb a történelmi materializmus, és akkor nyílt vitákban győz más nézetek felett, vagy nem erősebb, és akkor szükség van sáncokra, cenzúrára és egyebekre. Mi hisszük azt, hogy erősebb, és éppen ezért szükség van vitákra.

Történetírásunk frontján éppen a Történelmi Társulat nem teljesítette azt a feladatot, hogy ezeket a szabad vitákat komoly mértékben kifejllessze. Nem értek egyet azzal, hogy 1953 júniusa után egy ideig jelentős fellendülés mutatkozott. Egy-két jelenség volt, de lényegében a történészfronton nem történt semmi a júniusi fordulat után, lényegében minden folyt a maga eddigi vonalán. Ilyen módon fulladtak be például a Történelmi Társulat szekciói, ezen a legjobb esetben is nevetünk, holott e szekciók lehetnének a jövőben a szabad viták fórumai a szóba került új folyóirat mellett. (*Taps.*)

I. TÓTH ZOLTÁN: (*Élénk taps.*) Kedves Elvtársak! Egyetlen kérdéshez kívánok — a kérdés bonyolultságához képest röviden — hozzászólni. A kérdés: hogy áll a tudomány, közelebbről a történettudomány ügye az egyetemen?

A felvetett kérdésre nem lehet egyértelmű választ adni. Ha úgy fogjuk fel a kérdést, hogy az egyetemi oktatókban és a hallgatók zömében égvágy a tudomány ügyéért, ha azt kérdezzük, a tudomány erős bástyájává akarjuk-e kiépíteni az egyetemet, akkor nyugodtan válaszolhatjuk: a tudomány ügye jól áll az egyetemen.

Ha úgy tesszük fel a kérdést, milyenek a tudomány művelésének feltételei az egyetemen, akkor már más választ kell adnunk: a tudomány ügye elég rosszul áll az egyetemen.

Mi ennek az oka?

Az egyetemek ősi idők óta kettős funkciót töltöttek be. Egyrészt a tudomány melegágyai, az alkotó gondolkodás színhelyei voltak; másrészt felsőfokú oktatói intézmények voltak, tudományos gondolatok és ismeretek átadása volt a szerepük. A mi egyetemünk különösen 1949 óta az első funkcióját ideiglenesen jórészt elvesztette, és átmenetileg többé-kevésbé felső középiskolává alakult át. A polgári egyetem felszámolásának szükségessége bizonyos mértékben szükségszerűvé tette ezt a változást. A marxizmus bevonulása az egyetemre, az anarchikus oktatási rend felszámolása pozitívumai voltak ennek az átalakulásnak, de ugyanakkor az egyetem tudományos fórum jellege érthető módon háttérbe szorult. Az egyetemi honfoglalás korában indokolt volt a kötött oktatási rend bevezetése és alkalmazása is. A kötött oktatási rend bevezetésének két pozitívuma volt: az egyik az oktatás anyagának marxista-leninista irányú megállapítása és körülírása, a másik a munkás- és parasztszármazású hallgatók előképzettségi hiányainak eltüntetése és megkönnyebbítése. Ez utóbbi kérdés szoros összefüggésben van a középiskolai, sőt az általános iskolai oktatás kérdéseivel, amire most nem kívánok részletesebben kitérni. A középiskolai módszerekhez való viszonyulás egyenesen szük-

ségessé tette a teljes óralátogatási kényszer bevezetését az egyetemen. Az óralátogatási kényszer éppúgy hozzátartozik a középiskolai oktatás jellegéhez, mint ahogy a válogatás lehetősége a sokféle, gazdag változatú tanulási lehetőségekből hozzátartozik az egyetem jellegéhez. (*Taps.*)

Az egyetemi oktatás tudományos színvonalának alászállása tehát ha nem is volt kívánatos, de történetileg szükségszerű folyamat volt. Hozzájárul ehhez a régi, tudományosan jól felkészült, jószándékú oktatók egy részének kissé elhamarkodott, túlzott mértékű eltávolítása is. Egy azonban bizonyos, hogy a tudomány háttérbe szorulása az egyetemen és a középiskolai módszerek bevezetése és ezzel szoros összefüggésben a tanrend túlzott merev kötöttsége nem általános és maradandó, főként pedig nem egyetemi jellegű követelmény volt, hanem meghatározott történeti körülmények átmeneti követelménye.

Azok a körülmények, amelyek a tudományosság háttérbe szorulását az egyetemen ideiglenesen érthetővé tették, ma már nem állnak fenn. Az egyetemi oktatók túlnyomó többsége ma már szilárdan a marxizmus-leninizmus alapján áll, a hallgatók abszolút többsége a nép gyermekeiből kerül ki, a legutóbbi évek szigorú felvételi követelményei következtében hovatovább csak jó felkészültségű, tehetséges hallgatóink lesznek. A Történettudományi Kar felállítása óta (1953)¹³⁹ az oktatói kar számban és színvonalban alaposan megerősödött, mind többen szereznek tudományos fokozatot, és nincs olyan oktatónk, aki ne foglalkozna tudományos kutatómunkával. Érthető tehát, hogy mind erősebbé válik az egyetemen a tudományosság fokozott követelése és a középiskolai módszerek kiküszöbölésének igénye.

Ilyen körülmények között felvetődik a kérdés, hogy a fejlődés jelenlegi állapota mellett valóban bűnös gondolat-e az, ha a merev kötöttségű tanmenetet rugalmasabbá kívánjuk tenni a fakultatív óralátogatás részleges megvalósításával. (Úgy van! Úgy van! — *Taps.*) Nézetem szerint ez nem bűnös, hanem üdvös és igen jogos szerény kívánság.

Amikor 1953-ban a Történettudományi Kar élére állítottak, egyik legfőbb törekvésem a tudományosság szellemének meghonosítása volt az egyetemen. A középiskolai módszerek eltávolítása volt az első feladat, az első lépés pedig az, hogy azonnali hatállyal radikálisan megszüntettük az anyagkövető szemináriumokat, a dogmatizmus, a sematizmus, a szolgálai gondolatlanság fő fészkeit, azután tudományos feladatokkal láttuk el a fiatal oktatókat, felállítottuk a Tudományos Bizottságot, előtérbe állítottuk a hallgatók tudományos kérdéseit, publikálási fórumot igyekeztünk létrehozni különösen a fiatalabb oktatók és a legjobb hallgatók részére. Megoldatlan feladatokat tovább sorolhatnók.

A tudományos légkör megteremtésére irányuló igyekezetünk nem minden esetben váltott ki felülről kedvező visszhangot. Az anyagkövető szemináriumok radikális felszámolásában például egy időben a fokozatosság elvének a mellőzését látták. A tapasztalatok azonban bennünket igazoltak, mert a fokozatosság helyes elve nem abban áll, ha lépésről-lépésre csökkentjük a rossz mértéket, hanem abban, ha előlről kezdjük a jót, és a jót növeljük fokozatosan az elérhető legmagasabb mértékig. Más esetekben tudományosságra törekvésünkben az egyetem oktatói jellegének elmosódását látták, a tudomány pártolását pedig inkább az Akadémiára hárították át. Megértjük, hogy országunk gazdasági helyzete egyelőre még nem képes minden publikálási igényt kielégíteni, de azt nem értjük meg, hogy az ország első egyetemének, az Eötvös Loránd Tudományegyetemnek tulajdonképpen nincsenek tudományos kiadványai, nincsenek folyóiratai és az 1952/53-ban létrehozott kari évkönyvnek eddig nem volt folytatása. Nem meríti ki a tudományos intézmény teljes fogalmát az az egyetem, még ha olyan sok kiváló tudós professzora is van, mint az Eötvös Loránd Tudományegyetemnek, ha nincsen saját tudományos publikációs fóruma. Egyetlen összegyűjtési évkönyvkötet ezen a helyzeten még nem változtat lényegesen.

Senki sem vonja kétségbe azt az elvet, hogy az oktatás és a tudományművelés szétválaszthatatlan egységet képez, és hogy az oktatóknak alkotó módon művelniük kell a tudományt. A gyakorlatban az egyetem tudományos intézmény jellege mégsem egyenrangú az oktatói intézmény jelleggel. Nemcsak a saját publikációs fórum hiányában nyilatkozik ez meg, hanem az egyetemi norma fennálló rendszerében is. Tulajdonképpen nincsen valódi egyetemi norma, mely az oktatói és a tudományos munka egységét fejezi ki, hanem csak *oktatói* norma és ez is csak az oktatás egyik felére terjed ki, az elméleti órákra és a gyakorlatokra, minden egyéb oktatói tevékenység (konzultáció, szakdolgozat, vizsgák stb.) kívülmarad rajta, nem is szólva a tudományos tevékenységről. Nemrégiben még a levelező oktatási feladatok a társadalmi munka jellegét öltötték magukra az állami feladatok köntösében. Nem is az egyetemi vagy oktatói normával, hanem pusztán létszámnormával volt dolgunk, amelynek alapját nem annyira a kultúra művelésének követelményei, mint inkább a gazdasági megfontolások képezték. Az ilyen norma tudománytalan, igazságtalan, következésképpen káros és az egyetemi tudományosság kifejezett akadálya. A helyes létszámnorma a tantervileg előírt oktatási-nevelési és a tudományos feladatok elemzése alapján határozhatja meg, hogy az egyetemnek hány és milyen képesítésű oktatóra van szüksége.

Minden egyéb norma könnyen akadályává válhat az egyetemi feladatok színvonalas teljesítésének. (*Taps.*)

A hallgatók tudományos munkájának legfőbb akadálya a túlterhelés, az időhiány, ami jórészt, ha nem is kizárólag, a mereven értelmezett óralátogatási kényszer következménye. A hallgatók nem érnek rá tanulni, mert túl sokat tanítjuk őket. A túlzott padhoz kötöttség sokszor elszűrkíti az egyetemi életet, diákszóval élve robottá teszi az óralátogatást. A merev kötöttség dogmája, különösen korábban, a mindent megtanítás tendenciáját szülte, mindent pedig néhány egyetemi év alatt nem lehet megtanítani; meg lehet azonban tanítani a tudományos gondolkodás módszerét. Ha az egyetemi hallgatónak nem a memóriája, hanem a gondolkodás lesz a legfőbb szellemi fegyvere, akkor lesz igazán egyetem az egyetem. (*Élénk taps.*) Ha a mennyiségi tényezőt a gyakorlatban háttérbe szorítjuk a minőségi tényezővel szemben, tudományosabbá válik az egyetemi oktatás. Ma zárt körben vergődik az egyetemi oktatás ügye, a merev kötöttségek betonfalába ütközünk mindenfelé, ha nem törünk ki a gyűrűből, szédülten forgunk továbbra is taposómalmunk kiúttalanságában.

Az egyetem oktatói és hallgatói nem érzik jól magukat ebben a taposómalomban. Az oktatók a tudomány egyenrangúságát követelik az egyetemen, és alkotó munkájukkal kívánják megtermékenyíteni, színessé, élővé, gazdaggá tenni oktató munkájukat. A hallgatók legjava pedig ég a vágytól, hogy időt nyerjen, fizikai értelemben vett időt a tanulásra, a tudomány művelésére, a kultúra elsajátítására. Le kell venni a béklyót a lábakról és szabad futást engedni az egyetem embereinek, fiatalnak, idősebbnek egyaránt. (*Taps.*)

A XX. Kongresszus irányelvei kötelességünké teszik a dogmatizmus felszámolását a felsőoktatás és a tudomány terén is. Szerény és töredékes felszólalásommal magam is ehhez kívántam hozzájárulni. (*Hosszantartó élénk taps.*)

SIKLÓS ANDRÁS: Engedjék meg, hogy én az itteni vita során felmerült sok kérdés közül csak egy kérdéshez, a magyar párttörténetírás problémájához szóljak hozzá. Már mások is rámutattak arra, hogy ezzel kapcsolatban természetesen nem egy részletkérdésről van szó, mert hiszen az, hogy a magyar párttörténetet hogyan és milyen módszerrel írják, milyen szemlélettel művelik, ez kihat a magyar történetírás egészére, és különösképpen kihat, szinte meghatározza a legújabbkori magyar történetírás sorsát.

Úgy hiszem éppen ezért, mert ez a kérdés ilyen jelentős, nekünk most nem az a feladatunk, hogy ezzel kapcsolatban elsősorban a pozitívumok-

ról beszéljünk, bár ilyenek szép számmal vannak és nem lebecsülendők, hanem az, hogy rámutassunk a hibákra és szembeszálljunk azokkal a káros visszahúzó tendenciákkal, amelyek a párttörténetírás területén a közelmúltban, de még jelenleg is érvényesültek, illetve érvényesülnek.

Többen rámutattak itt már arra, hogy a történettudomány területén 1953 júniusa után egy egészséges erjedés indult meg — így volt ez a párttörténetírás területén is. 1953 őszén előbb a pártfőiskolán rendezett vitán, később a *Századok* kibővített szerkesztőségi ülésén többen felszólaltak, és konkrét példákon mutatták meg, az ülés alappreferátuma is rámutatott arra, hogy a Párttörténeti Intézet kiadványai közül nem egyre dogmatikus, tudományosan kellően meg nem alapozott, sematikus, idézgető, illusztrálgató módszer és szemléleti mód a jellemző. Sajnos, az akkor elhangzott bírálatok nem találtak kedvező fogadtatásra. Akiket illetett, nem vették észre, hogy ezekben a bírálatokban egy sor helyes, igaz, előremutató megállapítás volt. 1954-ben, mint ismeretes, ez az akkoriban megindult erjedés megállt és 1954 végén, 1955 elején megindult — hogy úgy mondjam — az ellentámadás. Ebben az időben sikerült a párttörténetírás terén a dolgokat egy kicsit a fejük tetejére állítani. Kiderült, hogy a magyar párttörténetírást nem a sematizmus és a lakkozás oldaláról fenyegeti veszély, hanem ellenkezőleg, a veszély abban rejlik, hogy állítólag egyesek a párttörténetet nagyon negatívan, a hibákat túlságosan előtérbe állítva kívánják bemutatni, és ezért a legfontosabb feladat az, hogy ez ellen az állítólagos negativizmus ellen a harcot megindítsuk. Miután legutóbb a Történettudományi Intézetben rendezett vita során úgy tapasztaltam, hogy egyesek ma már nem szívesen és úgy látszik, nem egész pontosan emlékeznek vissza erre az akkori állásfoglalásukra, engedjék meg, hogy idézzek itt a Magyar Munkásmozgalmi Intézet Értesítőjéből. A Magyar Munkásmozgalmi Intézet Értesítőjének 1955. évi 2. száma ugyanis beszámolt arról a vitáról, mely 1954 legvégén, 1955 legelején a Pártfőiskolán zajlott le és eszerint a beszámoló szerint Réti László elvtárs, a Párttörténeti Intézet igazgatója itt, miután előzetesen részletesen ecsetelte azokat a veszélyeket, amelyek egy állítólagos negatív szemlélet részéről a párttörténetírást fenyegetik, a következőket mondotta: „Most... a párttörténet íróinak az a nagy feladat jut osztályrészül, hogy harci fegyvert adjanak a párttagok és a dolgozók kezébe az ilyen nézetek elleni harcban.” Ha Réti elvtárs ma azt hangoztatja, hogy a negativizmus a Horthy-korszak idején volt jellemző bizonyos történeti munkákra, és a felszabadulás után, vagyis jelenleg a lakkozás a jellemző, úgy ezt az állásfoglalást örömmel kell üdvözölnünk, amennyiben ez korábbi másfajta nézeteinek megváltoztatását jelenti. (*Derültség.*) Ezt az

állásfoglalást, mint mondom, még jelenlegi formájában is örömmel üdvözölhetjük, ha ez önkritikát és nem a negativizmus elleni harc visszavonulási taktikáját jelenti. (*Taps.*) Örömmel kell üdvözölnünk, úgy hiszem, ebből a szempontból Réti elvtársnak a *Szabad Nép* mai számában megjelent, a falusi pedagógusok helyzetével foglalkozó cikkét¹⁴⁰ is. Úgy hiszem, komoly eredmény az, hogy a *Szabad Népb*en egy ilyen jellegű cikk végre megjelenik. Én persze annak is nagyon örülnék, ha mondjuk, a párttörténetírás problémáiról is napvilágot látna egy hasonló cikk Réti elvtárs tollából. Miután azonban ez mindezt ideig még nem történt meg, feljósolván érzem magam, hogy elmondjak itt néhányat azok közül, melyeket a Történettudományi Intézetben már elmondottam, és amelyek úgy gondolom, még világosabbá fogják tenni, hogy miről is volt és van még ma is szó a negativizmus falra festett ördöge elleni harcban, mely a közelmúlt szinte minden párttörténeti megvilágítására rányomta bélyegét.

Néhány szót először ezzel kapcsolatban a párt értékeléséről az 1929–1933. évi gazdasági válság időszakában. Ezen a területen a most lezárult oktatási évben a negativizmus elleni harc jegyében igen komoly erőfeszítések történtek arra nézve, hogy hogyan lehetne a párt által ebben az időben elkövetett balos, szektás hibákat valahogy fehérre mosni, vagy legalábbis elhalványítani. Tekintettel arra, hogy Friss elvtárs pártfőiskolai előadása¹⁴¹ ezeket a hibás nézeteket véleményem szerint igen helyesen egyértelműen és határozottan elítéli, a most folyó pártoktatási évben a „ne beszéljünk a hibákról” elméletből kiindulva ehhez az előadáshoz egy külön sokszorosított anyag készült a „megmagyarázzuk a bizonyítványt” szellemében. Ennek a sillabusznak egész nyilvánvalóan az lett volna a célja, hogy megtisztítsa ezt az időszakot — amint ez egyébként más területen is történt — a hibáktól. Ez teljes mértékben ugyan nem sikerült, tekintettel arra, hogy a történelmi tényeket és igazságokat nem olyan könnyű egyszerűen figyelmen kívül hagyni, de hogy a szándék ez volt, az kétségtelen és éppen ezért ez a tanulmány és különösen az az utasítás, amelyet ezzel egyidejűleg a szemináriumvezetők kaptak, hogy főleg a pozitívumokról kell beszélni, véleményem szerint így is károkat okozott. Amint ezt magam is közvetlenül tapasztalhattam, a szemináriumokon ennek következtében zavar, a félelem és a hallgatás ismert nyomasztó légköre alakult ki. Úgy hiszem, helyes volna ezt az alapjában véve idealista és másutt is megnyilvánuló pozitív szemléletési módot abbahagyni, és ehelyett sokkal inkább arra törekedni, hogy az alapvető tényanyag gondos feltárásából kiindulva igyekezzünk megfelelő következtetéseket levonni. Én Friss elvtárs előadását és más e korszakra vonatkozó munkákat is elsősorban e szempontból bírálnám, és hogy itt volna tennivaló,

engedjék meg, hogy egy példán, az 1932. február 18-i pacsai sortűz példáján illusztráljam. A pacsai eseményekről úgy Friss elvtárs előadása, mint más munkák, például Balla Aladárnénak Sallai és Fürstről írott könyve¹⁴² vagy Kubitsch elvtársnak e korszakról szóló tanulmánya egybehangzóan azt írja, hogy Pacsán 1932 februárjában a vásáron szegényparasztok marháit árverezték el, és az ebből támadó összeütközés során a szegényparasztok megtámadták a csendőröket stb., stb. Ha valaki az erre vonatkozó dokumentumokat, még csak nem is a levéltári vagy a bírósági anyagot, mely ezt egyébként szintén igazolja, de mondjuk csak a helyi lapokat átnézi, akkor a következőket állapíthatja meg. Azok a szegényparasztok, akiknek a marháit (vagy ahogy egyesek írják, utolsó tehenét) a vásáron elárverezték, fejenként nem kevesebb, mint 40–50 holddal rendelkeztek. (*Derültség.*) Az áldozatok egyike az újság szerint egy helybeli, mindig a legpontosabb adófizetők közé tartozó gazdának a fia volt, és a letartóztatottak — idézem az újságot — „jobbára 10–20 holdas gazdák, akiket azzal vádolnak, hogy szították a végrehajtók és a csendőrök elleni hangulatot”. Így néz ki tehát közelebbről a pacsai szegényparasztok lázadása. Kérdezem, csak véletlennek vagy a tények nemismeretének tulajdonítható-e az, hogy a munkák egész sora ezt az eseményt a tényekkel szöges ellentétben ábrázolja. Azt hiszem, itt nemcsak erről van szó, hanem egy bizonyos szemléleti módról is, mely nem a tények sokrétű elemzéséből kiindulva igyekszik bizonyos elvi következtetéseket levonni, hanem ellenkezőleg, bizonyos hibás nézetekhez, jelen esetben a párt akkori, a parasztsággal kapcsolatos helytelen, csak a szegényparasztságra orientálódó politikai vonalához igyekszik a tényeket hozzáigazítani.

Szeretnék röviden a Szociáldemokrata Párt ábrázolásának kérdésére is kitérni. Ezzel kapcsolatban úgy hiszem, már az itteni vita során is rámutattak arra, hogy a Szociáldemokrata Párt problémáját nem lehet egyszerűen néhány kirívó hibára leszűkíteni és ezért helytelen, hogy jelenleg ezen a téren nem látszik fontosabb feladat, mint az, hogy a Bethlen-Peyer paktumról írt munkát, mely annakidején 1950–51-ben a *Századokban* külön lenyomatban, az *Acta Historica*-ban, egyszóval egy csomó helyen megjelent, átdolgozott formában, de lényegében változatlanul most újra kiadják. A mi feladatunk ezen a téren ma véleményem szerint elsősorban az lenne, hogy tovább haladjunk és egyes kirívó esetek ismertetésén túlmenően egyes események mélyebb okait, a Szociáldemokrata Párt egész fejlődésébe és akkori politikájába jobban beleágyazva ne csak leírjuk, de meg is magyarázzuk, hogy a Szociáldemokrata Párt politikáját és ideológiáját alaposabban megvizsgáljuk. Továbbmenően, a Szociáldemokrata Párttal kapcsolatban, úgy hiszem, fontos feladat volna

a szociáldemokrata baloldal kérdését megvizsgálni, és ezzel kapcsolatban korábbi téves álláspontokat felülvizsgálni. Ezen a téren a közelmúltban kétségkívül történt bizonyos előrehaladás, ha nem is a két világháború közötti időszakra vonatkozóan. Az első világháború előtti forradalmi baloldalra és az ezzel kapcsolatban a *Társadalmi Szemlében* múlt év végén megjelent tanulmányra¹⁴³ gondolok. Meg kell azonban mondanom, hogy véleményem szerint mi még itt is egy kissé negatív álláspontot foglalunk el és a baloldal érdemeit szinte csak arra korlátozzuk, hogy ez a baloldal harcolt a szociáldemokrata vezetőség ellen anélkül, hogy különösen Szabó Ervinnel¹⁴⁴ kapcsolatban megpróbálnánk eszmei mondanivalójuk pozitív magvát is kihámozni. Szabó Ervinnek az 1905. évi szociáldemokrata kongresszussal kapcsolatos és azt megelőző fellépésében a *Társadalmi Szemlében* megjelent tanulmány például kizárólag csakis negatív vonásokat lát és Szabó Ervin akkori, 1905. évi fellépését úgy jellemzi, hogy ez nem a demokratikus centralizmus szellemében fogant, hogy abban megtalálhatók Szabó Ervin anarchoszindikalista nézeteinek első gyökerei, hogy fellépésének lényege a „centrizmus és fegyelem csaknem teljes vagy teljes levetése volt”. Egy másik, a Magyar Munkásmozgalmi Intézet Értesítőjében megjelent tanulmány¹⁴⁵ ezzel kapcsolatban arra utal, hogy Szabó Ervin fellépésének pozitív magva csupán csak az volt, hogy az akkori szociáldemokrata pártvezetőséggel szemben követelt nagyobb demokráciát. Egyik felfogás sem veszi kellőképpen észre, hogy amikor Szabó Ervin az akkori szociáldemokrata vezetőséggel szemben fellépett, úgy ez a fellépés nála több hibás következtetés ellenére is a szocialista demokráciáról, mint a munkásmozgalom és a szocialista társadalom fejlődésének szükséges, elengedhetetlen feltételéről vallott igen mélyen gyökeredző és eszmeileg megalapozott felfogásból eredt. Aki Szabó Ervinnek a *Világosságban* annak idején megjelent *Pártfegyelem és egyéni szabadság* című cikkét¹⁴⁶ vagy a kongresszusra készített brosúráját olvasta, az lehetetlen, hogy ne lássa, hogy itt nem egyszerűen csak valamiféle taktikai húzásról vagy anarchoszindikalista nézetek gyökereiről van szó, hanem arról, hogy itt egy, a munkásmozgalom jövőjéért aggódó, rendkívül képzett intellektuel vallomást tesz a párton belüli demokrácia szükségességéről és a szocialista demokrácia szükségességéről általában.

Szabó Ervin ebben a tanulmányban azt fejtegeti, hogy a kapitalista gazdasági rendszer felszámolása, a gazdasági szabadság megvalósulása még nem biztosíték arra, hogy az uralkodók vagy vezetők a hatalommal vissza ne éljenek. És nem kisebb kérdést vet fel, mint hogy a szocialista társadalomban milyen intézményes és értelmi biztosítékok lehetségesek ennek elkerülésére vonatkozólag. Az intézményes biztosítékokat többek

között a túlzott centralizmus felszámolásában és az önkormányzat kiterjesztésében kereste. Az értelmi biztosítékokat „az emberek fejének kitisztogatásában”. A következőket írja ezzel kapcsolatban: „A vezetők és az uralkodók sohasem juthatnának el odáig, ahol hatalmuk visszaéléssé lesz, ha a tömegek tudatlanságában, gyöngeségében és alázatosságában támaszt nem nyernének.” Ezen a gondolatmeneten keresztül jut el Szabó Ervin a párt kérdéséhez és ezért ostorozza kíméletlenül az akkori szociáldemokrata vezetőséget, mert ez kifelé ugyan demokráciát hirdet, de befelé, a párton belül ezeket az eszméket lábbal tiporja, akár (ahogy Szabó Ervin mondja): „Öntudatlan konzervativizmusból, az egyszer megállapított pártelvekhez való hagyományos ragaszkodásból, filiszterségből, mely a megszokottal ellenkező újat ösztönszerűleg gyűlöli” vagy „önző uralomvágyból”. Ő az ellen lépett fel és orvosszerűl a demokrácia betegségeinek előbb említett orvosságait ajánlotta, „Vagy éppen a szocialisták ne látnak be — írja Szabó Ervin a *Világosságban* megjelent tanulmányában (*Közbeszólás: Idő! — Halljuk! Halljuk!*) —, hogy mozgalmunk célja sem az, hogy egyes egyéneket felemeljen, sem az, hogy olyan objektív ideált valósítson meg, melyhez az alkotó tömegeknek belsőleg tulajdonképpen semmi közük?” — A párt — párt, igaz, — írja a továbbiak során — harcoló szervezet. Természeténél fogva nem tűrhet kebelében mást, mint aki céljával egyetért és azon alapelvekkel és ez alapelvekből folyó harci eszközökkel, amelyeket a cél determinál. De ezen egyetértésnek a vezetők szavainak gondolkodás nélküli helyesléséből, szolgálai tekintélyimádásból, csordaszerű alávetésből vagy pedig reflektált, megfontolt, tudatos egyéni elhatározásból kell-e kialakulnia?

Pártok nélkül nincs fejlődés. Különböződés nélkül nincs haladás. Idézi Szabó Ervin a *Rheinische Zeitungot*. „A szocialista párt, mely méltán van nagyra vele, hogy programja a társadalomtudomány eredményein épül fel, megfélekedhetnek-e arról, hogy fejlődésének lehetőségét azon pillanatban tönkretette, amikor a különböző vélemények szabad nyilvánításának útját szegte, megakadályozván ilyen módon, hogy programja a mindenkori tudomány színvonalára emelkedjék. Megfélekedhetnek-e arról, hogy haladása lehetetlenné vált, mihelyt egyénileg alakult véleményegységeknél többre becsülné a vezetőség parancsára uniformis módjára feltöltött a priori pártigazságokat és párthiteket?”

„A szocializmusnak nem katonákat kell nevelni, a szocializmusnak felkelőkre van szüksége, önkéntes harcosokra, kik tudják miért harcolnak úgy, ahogy harcolnak — írja más helyütt. A pártban minden új kérdést a legszabadabban meg kell vitatni; minden új akciót a szervezetek vitájának tüzeiben megérlelni; minden lezajlott akció kritikájának a legtágabb

teret nyitni; szóval minden ügyben minél több elvtárs kezdeményező, tanácsoló, ellenőrző, bíráló közreműködését biztosítani. Ennek pedig két útja van. Az egyik a szabadság szellemének folytonos ébrentartása... a szabad véleménynyilvánításnak tiszteletben tartása, az egyéni kezdeményezésnek jóakaró támogatása; a tekintélyek mesterséges kultuszának meggátlása, minden többségi erőszakoskodás kerülése, óvakodás minden uniformizációtól.

Sohase feledjük, a szocializmus szabad emberek társasága kell, hogy legyen. Tudnak-e majd vajon a szabadsággal élni azok, akik a szabadságért parancsszóra harcoltak?"

Úgy hiszem, ez a néhány idézet is bizonyítja azt, hogy nem helyes Szabó Ervin akkori, 1904–1905. évi fellépését kizárólag és egyértelműen csak negatívan értékelni. Úgy gondolom, nekünk ezzel kapcsolatban azt is meg kell látnunk, ami ebben a fellépésben pozitív és előremutató volt, és ha az ő akkori mondanivalójában van tanulság a jelen számára, úgy ezt a tanulságot is észre kell venni! (*Élénk taps.*)

Befejezésül csak annyit, hogy az elmúlt esztendő sok mindent átéltem, láttam és tapasztaltam. Az ember gyakran már-már csüggedésre, pesszimizmusra hajlott. Úgy hiszem, aki ezeket a most itt folyó, alapjában véve egészséges vitákat végighallgatta és végighallgatja, az egyet fog velem érteni abban: csüggedésre, pesszimizmusra semmi ok! A fiatal magyar értelmiség megérti az 1953 óta zajló események és a XX. kongresszus jelentőségét. Méltó lesz a magyar ifjúság nagy haladó hagyományaihoz! (*Hosszantartó, élénk taps.*)

RÉTI LÁSZLÓ: Kedves Elvtársak! Miután vitáról van szó, először a mai vitában elhangzott néhány kérdésre szeretném észrevételeimet megtenni, utána pedig a párttörténet-kutatás problémáihoz szeretnék néhány észrevételt fűzni. Szigeti elvtárs már a legutóbbi vitában beszélt róla, Mód elvtárs pedig ma helyeslően alátámasztotta, hogy nem helyes a párttörténeti munkákat párthatározatok magyarázataként készíteni. Nemes elvtárs erre válaszolt, de Szigeti elvtárs közbeszólásából úgy láttam, hogy nem ért egyet ezzel a válasszal, és ezért még egyszer ki szeretném hangsúlyozni, hogy Szigeti elvtárs megjegyzése elméletileg teljesen igaz és helyes. A felszabadulás utáni párttörténetírásnak, amennyiben ilyen egyáltalán van, vagy kezd lenni, hibáihoz tartozik, hogy a párthatározatokat nem úgy fogta fel, hogy meg kell nézni, ezek a határozatok mennyiben voltak helyesek, mennyiben vitték előre a történelmi fejlődést, mennyiben képezték annak alapját. Maga ez a tétel azonban teljesen helytelen a felszabadulás előtti párttörténet kutatásra azért, mert ennek a tételnek alapja hiányzik, t.i. a határozatok. Szigeti elvtárs köz-